

УДК 343.81

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ В НАУЦІ РАДЯНСЬКОГО ВИПРАВНО-ТРУДОВОГО ПРАВА ПРОБЛЕМ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Михайло ПУЗИРЬОВ,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ
Державної кримінально-виконавчої служби України
Академії Державної пенітенціарної служби

SUMMARY

The article deals with the analysis regarding studies in the field of the Soviet corrective and labor law for problems concerning execution and serving of punishments in foreign countries. Such analysis provided an opportunity to enrich the modern science of the criminal and executive law in the direction of studying foreign experience in the relevant field by two directions – based on law institutions and depending on the corresponding country chosen by a scholar. The first direction makes it possible to see more clearly the main features of politics and the right to execute punishments in foreign countries without distraction on the details that each country brings. The second direction makes studying more concrete and substantive, it does not exclude generalizations.

Key words: science, corrective and labor law, criminal and executive law, penitentiary comparativistics, foreign experience.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу стану дослідження в науці радянського виправно-трудоного права проблем виконання та відбування покарань у зарубіжних країнах. Проведений аналіз надав можливість збагатити сучасну науку кримінально-виконавчого права за напрямом дослідження зарубіжного досвіду у відповідній сфері двома напрямками – за інститутами і за країнами. Перший напрям дозволяє більш чітко бачити основні риси політики та права виконання покарання у зарубіжних країнах без відволікання на подробиці, які привносить кожна країна. Другий напрям робить вивчення більш конкретним і предметним, він не виключає і узагальнень.

Ключові слова: наука, виправно-трудоное право, кримінально-виконавче право, пенітенціарна компаративістика, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. В умовах реформування кримінально-виконавчої системи України під егідою Міністерства юстиції набувають актуальності порівняльні дослідження у сфері кримінально-виконавчого права. Це цілком закономірно й науково обгрунтовано, адже в умовах розбудови в Україні правової держави реформування того чи іншого інституту механізму держави має спиратися не лише на позитивні вітчизняні здобутки, а й, використовуючи порівняльно-правовий (компаративний) підхід, на позитивний зарубіжний досвід у визначеній сфері правовідносин. Такі дослідження відзначаються як теоретичною цінністю, так і прикладним значенням.

Теоретична цінність дослідження зарубіжного досвіду виконання покарань полягає у збагаченні вітчизняної науки кримінально-виконавчого права новими поняттями, фактами, закономірностями функціонування кримінально-виконавчих (пенітенціарних) систем країн світу. Порівняльний аналіз кримінально-виконавчого законодавства зарубіжних країн і практики його застосування – внесок у розвиток теорії порівняльного правознавства. Зіставлення позитивного і негативного пенітенціарного досвіду зарубіжних країн із відповідною вітчизняною сферою робить висновки будь-якого фундаментального дослідження з кримінально-виконавчого права більш обгрунтованими. Такий підхід закладає основу нового наукового напрямку, в межах якого можна визначити шляхи удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та зарубіжних країн, підвищення ролі інституту покарання в боротьбі зі злочинністю.

Прикладне значення порівняльних досліджень у сфері кримінально-виконавчого права полягає у співставленні різних юридико-технічних підходів щодо врегулювання

однорідної сфери правовідносин, пошуку оптимальних законодавчих рішень регламентації порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань, оцінці на предмет переваг та недоліків вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства.

Водночас варто усвідомлювати, що без ретроспективного аналізу порівняльних досліджень у сфері кримінально-виконавчого права неможливо скласти повну картину їх сучасного стану. Публікація присвячена деталізації відповідного періоду історіографії з галузі права, що регламентує порядок і умови виконання та відбування покарань у контексті використання порівняльно-правового (компаративного) методу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою написання статті стали праці радянських учених із виправно-трудоного права, присвячені порівняльно-правовим засадам виконання та відбування покарань. Серед них праці: З.А. Астемірова, О.І. Бажанова, М.О. Беляєва, І.Б. Вікторової, О.І. Зубкова, Ю.В. Калініна, Л.Г. Крахмальника, П.І. Люблінського, О.О. Малиновського, М.М. Паше-Озерського, А.Ф. Сизого, І.А. Сперанського, М.О. Стручкова, Ю.М. Ткачевського, Г.А. Туманова, Б.С. Утевського, І.В. Шмарова, В.П. Шупілова, О.М. Яковлева та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні стану дослідження в науці радянського виправно-трудоного права проблем виконання та відбування покарань у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приступаючи до аналізу стану дослідження в науці радянського виправно-трудоного права проблем виконання та відбування покарань у зарубіжних країнах, погоджуємося з В.О. Жабським, що для радянського періоду було характерним те, що

порівняння систем покарання, порядку їх відбування, органів і установ виконання покарань проводилося, переважно, за такими групами країн: буржуазні країни; країни, що розвиваються; країни соціалістичної співдружності [1, с. 42].

До однієї з перших наукових робіт із порівняльного кримінально-виконавчого права за радянських часів варто віднести дослідження професора П.І. Люблінського «Умовне засудження в іноземному та радянському праві» (1924 р.) [2]. Надаючи великого значення застосуванню порівняльно-правового методу під час проведення досліджень у галузі пенітенціарного права, поіменованій учений третину зазначеної наукової праці присвятив аналізу умовного засудження в Америці, Англії та законодавстві країн континентальної Європи.

Не менш фундаментальне компаративне дослідження кримінально-виконавчої сфери того часу належить перу відомого українського правознавця, історика, громадського діяча, академіка О.О. Малиновського. У праці «Радянські виправно-трудова установи порівнюючи з буржуазними тюрмами» (1928 р.) поіменованій учений, надаючи високу оцінку запровадженню прогресивної системи відбування покарання на теренах Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) (зокрема у ст. 4 першого Виправно-трудоного кодексу УСРР 1925 р.), зазначав, що радянська прогресивна система – не копія англо-ірландської; із неї запозичено головну думку прогресивної системи, проте відкинуто обов'язкове самотнє ув'язнення, неприпустиме в радянських тюрмах, а також оцінку марками поведінки та праці ув'язнених, так само, як і відмінний одяг для ув'язнених різних класів; поділ ув'язнених на класи (розряди й категорії) залишено, але поглиблено: в основі поділу лежить і ступінь соціальної небезпеки, й поведінка особи як в ув'язненні, так і перед цим [3, с. 59].

Погоджуємося з А.П. Гелем та І.С. Яковець, хоча наведена теза й не позбавлена деякою мірою класового забарвлення, в основному вона правильно розкриває зміст прогресивної системи [4, с. 163].

У контексті проведення компаративних досліджень у царині молодого на той час науки радянського виправно-трудоного права не можна не відмітити наукову працю відомого вченого М.М. Паше-Озерського «По тюрмах Західної Європи. За особистими враженнями 1928–1929 рр.» (1930 р.) [5].

Іншим дослідженням зарубіжного досвіду виконання покарань, яке, втім, переломлювалося кризою призму більшовицької ідеології, слід назвати збірник статей за загальною редакцією прокурора Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) А. Я. Вишинського «Тюрми капіталістичних країн» (1937 р.) [6], в якому було вміщено такі публікації: «Позбавлення волі в буржуазній кримінальній політиці» (С.Я. Булатов), «Праця в царській тюрмі» (М.А. Кесслер), «Тюремна політика буржуазії в колоніях» (М.М. Ісаєв), «Тюремна політика фашизму» (Ф. Галле), «Царська тюрма» (М.М. Гернет). Водночас, у низці радянських публікацій критика тюремної політики окремих країн є справедливою в силу загальносвітового осуду фашистського й націонал-соціалістичного тоталітарних державних режимів [7; 8, с. 166–167].

У науці радянського виправно-трудоного права в 50–60-і рр. ХХ ст. стало правилом висвітлювати питання виконання покарання за кордоном наприкінці Загальної частини курсу. Однак зарубіжний матеріал, за справедливим уточненням професора М.О. Стручкова, по суті, належить до змісту як Загальної, так і Особливої частин. До того ж на той час у згаданій сфері накопичився досить істотний і об'ємний матеріал. Усе це зумовило нову пропозицію: доповнити курс радянського виправно-трудоного права третьою частиною під найменуванням «Виконання

покарань у зарубіжних державах». Ця частина може мати три розділи (VI–VIII). Р. VI доцільно присвятити розгляду законодавства про виконання покарання та практики його застосування в зарубіжних соціалістичних державах, а р. VII – розгляду законодавства та практики його застосування в експлуататорському суспільстві. Пропонувалося розглядати відповідні питання за двома напрямками – або за інститутами, або за країнами. Перший напрям дозволяє більш чітко бачити основні риси політики і права виконання покарання в соціалістичному та експлуататорському світі без відволікання на подробиці, які привносить кожна країна. Другий напрям робить вивчення більш конкретним і предметним, він не виключає і узагальнень. Авторам підручника «Радянське виправно-трудова право. Загальна частина» (за редакцією М.О. Стручкова, І.В. Шмарова, І.А. Сперанського, 1977 р.) другий напрям видавався більш прийнятним [9, с. 20–21].

На нашу думку, це два самостійні напрями. Якщо слідувати першому з них, то можна обгрунтовано говорити про розроблення такого курсу (або навчальної дисципліни – *М.П.*), як «Порівняльне кримінально-виконавче право». Перші спроби розроблення цього напрямку та обгрунтування компаративної моделі за вказаною сферою правовідносин подано нами у відповідних публікаціях [10; 11]. У свою чергу, якщо слідувати другому з напрямків (розгляд відповідних питань за країнами – *М.П.*), то доцільно говорити про «Кримінально-виконавче право зарубіжних країн». Обидва пропоновані нами курси (навчальні дисципліни – *М.П.*), як самостійні напрями, є новими для юриспруденції не лише України, а і країн СНД. В обох випадках можемо говорити про використання порівняльно-правового методу, проте за першим напрямком він виявляється більш чітко. Перший напрям (розгляд відповідних питань за інститутами – *М.П.*), відносимо до функціонального порівняння, другий (розгляд відповідних питань за країнами – *М.П.*), – до географічного. Водночас, не заперечуючи проти цих двох напрямків, у наших наукових працях із відповідного напрямку враховано позитивні риси обидвох, і здійснено наскрізне порівняльно-правове дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та державах романо-германської, англо-американської і скандинавської правових сімей.

Повертаючись до питання щодо формування компаративної методології в науці виправно-трудоного права, зазначимо, що для р. VIII радянські вчені пропонували таку назву: «Обговорення проблем виконання покарання на міжнародному рівні». У рамках цього розділу намічалися три проблеми: винесення пенітенціарних проблем на міжнародний рівень, розгляд цих проблем у рамках Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), установлення контактів у цій сфері між соціалістичними державами [9, с. 21].

За цим напрямком зауважимо, що питання міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері та міжнародних стандартів поведіння із засудженими не включаються нами у предмет пенітенціарної компаративістики. Зазначимо, що така позиція знайшла підтримку й у споріднених галузях, зокрема у кримінальному праві.

Так, як зазначає О.О. Житний, незважаючи на високий ступінь наукового інтересу сучасних криміналістів до компаративістської проблематики, поки що залишаються певною мірою «розмитими» вихідні положення кримінально-правової компаративістики [12, с. 126]. Учений наводить такий приклад: «у викладенні багатьох фахівців аналіз міжнародного контексту функціонування й розвитку національного права заміщується аналізом особливостей кримінального права окремих країн. При цьому всі питання, які стосуються предмета таких досліджень, ідентифікуються за допомогою категорії «міжнародний досвід».

Унаслідок цього до порівняльних досліджень зарубіжного кримінального права нерідко вводяться положення міжнародного права, і навпаки – під виглядом міжнародно-правових аспектів функціонування певних інститутів вітчизняного кримінального права в багатьох публікаціях аналізується іноземне законодавство» [12, с. 127]. Переконані, що такі уточнення є слушними і для формулювання методологічних засад проведення відповідних кримінально-виконавчих досліджень.

Принагідно зазначимо, що до радянських підручників із виправно-трудового права, у яких знайшов своє місце компаративний сегмент, належать такі: «Виправно-трудове право» (підручник 1971 р. за редакцією М.О. Беляєва та М.І. Федорова) з висвітленням таких тем, як «Виправно-трудове право зарубіжних соціалістичних держав», «Реакційний характер тюремної політики, тюремного законодавства і тюрмознавства в капіталістичних країнах» [13, с. 156–190]; «Радянське виправно-трудове право» (підручник 1983 р. за редакцією М.О. Стручкова та Ю.М. Ткачевського) із такими темами, як «Проблеми виконання покарання в зарубіжних соціалістичних державах Європи», «Тюремні системи і тюрмознавство капіталістичних держав» [14, с. 312–344].

Зазначимо й низку навчальних посібників і фондів лекцій з означеної проблематики, підготовлених провідними радянськими вченими з виправно-трудового права: «Тюремні системи буржуазних країн. Англія, Федеративна Республіка Німеччина, Каліфорнія (США), Канада, Франція, Японія» (колектив авторів за загальною редакцією О.М. Яковлева, 1957 р.) [15]; «Радянське виправно-трудове право: тюремна політика капіталістичних держав» (Б.С. Утевський, 1957 р.) [16]; «Реакційний характер тюремної політики і тюрмознавства в капіталістичних державах» (Г.А. Туманов, 1965 р.) [17]; «Суд, прокуратура і тюрми в сучасній буржуазній державі» (Я.М. Бельсон, 1972 р.) [18].

Про актуальність теми порівняльного правознавства в науці радянського виправно-трудового права свідчать роботи і докторська дисертація Л.Г. Крахмальника, присвячені порівняльному аналізу виправно-трудових кодексів союзних республік (кінець 60-х – початок 70-х рр. XX ст.) [19; 20; 21; 22]. Окремі з положень, вироблених класиком радянського виправно-трудового права, залишаються актуальними й нині. «Різноманітність норм національного законодавства, що утруднює співробітництво держав, спонукає звертатися до спеціальних способів їх зближення. Маються на увазі уніфіковані правові норми, які або одноманітно регулюють суспільні відносини взамін норм національного законодавства, що не співпадають, або створюють основу для знаходження їх спільності. Однакове правове регулювання відносин як між державами, так і всередині їх, сприяє підвищенню його ефективності та запобіганню юридичних колізій», – писав Л.Г. Крахмальник [23].

1975 р. А.Ф. Сизий, виступаючи на Всесоюзній науково-практичній конференції «Проблеми удосконалення діяльності виправно-трудових установ» із темою виступу «Удосконалення системи заходів заохочень засуджених», серед аргументів на користь запровадження до тогочасного виправно-трудового законодавства такого заохочення, як надання засудженим короткострокової відпустки строком до 15 днів, навів положення зарубіжного досвіду за вказаним напрямом, зокрема таких країн, як Польська Народна Республіка, Чехословацька Соціалістична Республіка, Народна Республіка Болгарія, а також матеріали Третього конгресу ООН з питань попередження злочинності, методів поведінки із засудженими (Стокгольм, серпень 1965 р.) щодо доцільності надання засудженим відпусток із метою не лише стимулювання правослухняної поведінки, а й ресоціалізації [24, с. 533–535].

За напрямом порівняльно-правових досліджень у пенітенціарній сфері радянського періоду слід відмітити роботу О.І. Бажанова, М.О. Стручкова, І.Б. Ускової «Обговорення пенітенціарних проблем на міжнародному рівні» (1977 р.). У зазначеній роботі містяться положення, які пояснюють необхідність міжнародного співробітництва не тільки на момент її видання, а й нині. Поіменовані вчені слушно відмітили: «Зародженню міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем певною мірою сприяли структура і динаміка злочинності. В умовах імперіалізму, як відомо, злочинність швидко і нестримно зростає, перетворилася на подію, що хвилює всі країни, вона стала загальним явищем у капіталістичному суспільстві <...> На зародження міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем справив свій вплив і об'єктивний процес зближення законодавства різних країн <...> Міжнародне співробітництво у сфері виконання покарання та пенітенціарної справи дає можливість використовувати основні сили і засоби, якими володіють різні країни, в інтересах попередження злочинності, виробити загальні критерії в боротьбі зі злочинністю та правопорушеннями <...> Обговорення проблем виконання покарання на міжнародному рівні збагачує національний досвід. Водночас науковий підхід до цієї справи дає можливість попередити окремі помилки, які траплялись у боротьбі зі злочинністю в тій чи іншій країні» [25, с. 3, 4, 6].

У 1981 р. виходить друком лекція М.О. Стручкова, І.Б. Вікторової «Обговорення пенітенціарних проблем на міжнародному рівні» [26], яка в контексті висвітлення тенденцій у буржуазній пенології в період між V і VI Конгресами ООН з попередження злочинності й поведінки з правопорушниками (1975–1980 рр.) також містить широкий спектр питань, пов'язаних із проведенням порівняльно-правових досліджень у сфері виконання покарань. Зокрема, як зазначав М.О. Стручков, виступаючи експертом від соціалістичних держав на Міжнародній нараді (Кембрідж, 11–15 грудня 1978 р.) з приводу обговорення п. 4 «Деінституціоналізація виправних систем та її наслідки для засуджених, що залишаються в тюрмах» порядку денного VI Конгресу ООН з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками (Ліссабон, 25 серпня – 5 вересня 1980 р.), «<...> установа режиму у пенітенціарних установах, а також програми перевиховання засуджених входять до компетенції кожної держави. Водночас, держава має добиватися відповідності норм національного пенітенціарного права Стандартним мінімальним правилам поведінки з ув'язненими, оскільки держави – члени ООН визнали їх» [26, с. 7].

Проте висвітлення порядку й умов виконання та відбування покарань у конкретних зарубіжних країнах у праці «Обговорення пенітенціарних проблем на міжнародному рівні» ні в форматі навчального посібника (1977 р.), ні в лекції (1981 р.), не стали предметом ґрунтовного порівняльно-правового дослідження.

На усунення цієї прогалини з предмету порівняльного виправно-трудового права було спрямовано серію навчальних і наукових праць таких радянських учених, як З.А. Астемірова, Ю.В. Калініна, М.О. Стручкова, В.П. Шупілова.

Зокрема, 1977 р. авторським колективом учених Рязанської вищої школи Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (З.А. Астеміров, Ю.В. Калінін, В.П. Шупілов – *М.П.*) видано навчальний посібник «Сучасні пенітенціарні системи капіталістичних держав» [27]. У ньому поіменовані автори запропонували «географічну» модель вивчення зарубіжного пенітенціарного досвіду, дослідивши практику виконання та відбування покарань у таких капіталістичних державах, як Англія, Франція, Федеративна Республіка Ні-

меччини (далі – ФРН), Італія, Бельгія, Данія, Швеція, Сполучені Штати Америки (далі – США), Канада, Аргентина, Японія. Водночас, характер викладу матеріалу орієнтовано на критику кризи карально-виправної політики тогочасних буржуазних держав. Звичайно, ні про яку імплементацію буржуазного пенітенціарного досвіду в Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі СРСР) йтися не могло.

Такої принципової позиції в науці виправно-трудового права дотримувалися всі тогочасні вчені, що навіть відобразилося в назвах окремих їхніх публікацій [28; 29; 30]. Такий погляд корелював із загальноправовою доктриною радянського права щодо капіталістичного (буржуазного, імперіалістичного) [31; 32].

Протягом 1977–1980 рр. М.О. Стручковим та В.П. Шупіловим видано серію навчальних посібників, в яких найповніше для тих часів відображено зарубіжний досвід виконання покарань у капіталістичних країнах. Так, у випуску I згаданої серії викладено засадничі питання функціонування тогочасних буржуазних пенітенціарних систем, кризу буржуазної пенітенціарної науки, а також систему виконання кримінального покарання у Франції [33]. У випуску II проведено аналіз виконання кримінального покарання в Англії та ФРН з такою архітектонікою дослідження: 1) пенітенціарне законодавство. Пенітенціарні установи та управління ними; 2) порядок і умови виконання покарання у виді позбавлення волі; 3) звільнення від відбування покарання. Умовно-дострокове звільнення; 4) інститут пробації; 5) вживання заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх [34]. Випуск III присвячено дослідженню виконання кримінального покарання у США та Японії. Зокрема, вчені висвітлили такі аспекти: 1) пенітенціарне законодавство. Пенітенціарні установи та управління ними; 2) порядок і умови виконання покарання у виді позбавлення волі; 3) звільнення від відбування покарання. Умовно-дострокове звільнення. Система заходів соціальної реабілітації; 4) інститут пробації; 5) виправні та виховні установи для неповнолітніх правопорушників [35]. У випуску IV радянські дослідники проаналізували виконання кримінального покарання в Італії та Швеції за функціональною моделлю, подібною до попередніх країн аналізованої серії, а саме: 1) виконання покарання у виді позбавлення волі; 2) умовно-дострокове звільнення і застосування відстрочки виконання покарання; 3) інститут пробації; 4) виконання заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх. Виправні установи для неповнолітніх [36].

Не принижуючи всіх достоїнств виконаних радянськими вченими компаративних досліджень, зауважимо, що властивий їм класовий підхід, котрий «червоною ниткою» пронизував кожен науковий або навчально-методичний працю, не сприяв об'єктивному дослідженню закономірностей застосування покарань у зарубіжних країнах.

Зважаючи на вищезазначене, переконані, що в умовах сьогодення проаналізовані праці радянських учених у сфері компаративних досліджень зарубіжного досвіду застосування покарань потребують «наукової ревізії» з позицій, вільних від ідеологічних чинників, а керуючись виключно науковою доцільністю використання раціонального зерна в діяльності зарубіжних пенітенціарних систем та можливості його впровадження у вітчизняну практику функціонування органів і установ виконання покарань.

Напередодні розпаду СРСР, коли в наукових колах все ширшої підтримки набувала концепція трансформації виправно-трудового законодавства у кримінально-виконавче, а в державі активно впроваджувався курс перебудови та гласності, вчені почали більш критично підходити до аналізу радянського виправно-трудового законодавства, не гребуючи навіть похвалою на адресу законодавства капіталістичних країн.

У зв'язку з цим слід згадати слова О.І. Зубкова, який зазначав: «Радянське виправно-трудове законодавство в широкому його розумінні в ряді випадків встановлює більш жорстокі, більш суворі умови відбування покарання у виді позбавлення волі, ніж виправно-трудове законодавство багатьох соціалістичних і деяких капіталістичних країн» [37, с. 16]. Необхідність його гуманізації, приведення у відповідність до положень міжнародних правових документів стала очевидною [38, с. 30].

Водночас не слід забувати позитивний вітчизняний досвід: у СРСР проблеми праці у виправно-трудовах установах розглядалися не як проблеми відомчі, а на державному рівні. Це дозволило в 1979 р. повністю забезпечити роботою 88,4%, а в 1989 р. – 91,9% засуджених у місцях позбавлення волі [39]. Праця як основний засіб виправлення давала засудженим можливість не тільки покривати витрати на утримання і погашати позови, а й матеріально допомагати сім'ї, здобувати робітничі професії, отже, бути затребуваними після звільнення [40, с. 29].

Свобода й об'єктивність порівняльно-правових досліджень кримінально-виконавчої сфери тривалий час були скруті ідеологічними і теоретичними стереотипами, до того ж не завжди усвідомлюваними. Адже, як відомо, майже будь-який значний прорив у сфері науки (та й практики) починається з розриву зі старим мисленням, старими парадигмами [41]. Правильного висновку в контексті наведених нами тенденцій дійшов у своїй докторській дисертації В.О. Жабський: «У цілому слід зазначити, що з 90-х рр. ХХ ст. проведення наукових досліджень з питань покарань стало можливим на більш об'єктивній, неідеологізованій основі» [1, с. 45].

Цьому сприяла й низка організаційних чинників. Зокрема, до того часу ряд працівників кримінально-виконавчої системи мали змогу побувати у службових відрядженнях за кордоном і ознайомитись з організацією виконання покарань в Італії, Німеччині, Болгарії, Англії, Скандинавських країнах. Проте створені десятиріччями основи й традиції згаданих держав докорінно відрізнялись від таких в Україні, тому «зняти копію» з тюремних систем однієї з таких країн і перенести її в Україну неможливо ні в теоретичному, ні в практичному плані [42, с. 76]. Це обумовило необхідність вироблення комплексного підходу в порівняльно-правових дослідженнях кримінально-виконавчої сфери, що зумовило формування якісно нового періоду пенітенціарної компаративістики.

Висновки. Аналіз стану дослідження в науці радянського виправно-трудового права проблем виконання та відбування покарань у зарубіжних країнах надав можливість збагатити сучасну науку кримінально-виконавчого права за напрямом дослідження зарубіжного досвіду у відповідній сфері двома напрямками – за інститутами та за країнами. Перший напрям дозволяє більш чітко бачити основні риси політики і права виконання покарання у зарубіжних країнах без відволікання на подробиці, які привносять кожна країна. Другий напрям робить вивчення більш конкретним і предметним, він не виключає і узагальнень.

Зроблено висновок, що це два самостійні напрями. Якщо слідувати першому з них, то можна обґрунтовано говорити про розроблення такого курсу (або навчальної дисципліни), як «Порівняльне кримінально-виконавче право». Перші спроби розроблення цього напрямку й обґрунтування компаративної моделі за вказаною сферою правовідносин здійснено нами у відповідних публікаціях, а саме: у навчальному посібнику «Порівняльне кримінально-виконавче право» та науковій статті «До вироблення моделі порівняльного аналізу виконання й відбування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, в Україні та зарубіжних країнах». Якщо ж слідувати другому з напрямів (розгляд

відповідних питань за країнами), то доцільно говорити про «Кримінально-виконавче право зарубіжних країн». Обидва пропоновані нами курси (навчальні дисципліни), як самостійні напрями, є новими для юриспруденції не лише України, а і країн СНД. В обох випадках можемо говорити про використання порівняльно-правового методу, проте за першим напрямом він виявляється більш чітко. Перший напрям (розгляд відповідних питань за інститутами) належить до функціонального порівняння, другий (розгляд відповідних питань за країнами) – до географічного.

Список використаної літератури:

1. Жабский В.А. Наказания по уголовному законодательству зарубежных стран : теоретико-прикладное исследование : дисс. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право» / В.А. Жабский ; Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний. – Рязань, 2011. – 416 с.
2. Люблинский П.И. Условное осуждение в иностранном и советском праве / П.И. Люблинский – М. : Издательство «Право и жизнь», 1924. – 128 с.
3. Малиновський О.О. Радянські поправочно-трудоустанови порівнюючи з буржуазними тюрмами / О.О. Малиновський – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1928. – 229 с.
4. Кримінально-виконавче право України. Загальна та особлива частини : [підруч.] / [О.М. Литвинов, А.Х. Степанюк, І.С. Яковець, К.А. Автухов, А.П. Гель, С.В. Лосич, Є.С. Назимко] ; за заг. ред. д. ю. н., проф. О.М. Литвинова та д. ю. н., проф. А.Х. Степанюка. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 632 с.
5. Паше-Озерский Н.Н. По тюрьмам Западной Европы. По личным впечатлениям 1928–1929 гг. : [моногр.] / Н.Н. Паше-Озерский. – Х. : Юридическое издательство Народного комиссариата юстиции Украинской Советской Социалистической Республики, 1930. – 88 с.
6. Тюрьма капиталистических стран. Сборник статей / под ред. А.Я. Вышинского. – М. : Советское законодательство, 1937. – 248 с.
7. Катаев Н.А. Тюремная политика фашистской диктатуры в Болгарии (1923–1944 гг.) / Н.А. Катаев // Проблемы совершенствования правового регулирования исполнения наказания в виде лишения свободы : сб. науч. тр. – Рязань : Рязанская высшая школа Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1981. – С. 125–135.
8. Криминология. Исправительно-трудовое право. История юридической науки : [моногр.] / [С.Г. Келина, Ф.М. Решетников, О.Ф. Шишов, А.С. Шляпошников] ; под ред. В.Н. Кудрявцева. – М. : Наука, 1977. – 192 с.
9. Советское исправительно-трудовое право. Общая часть / под ред. Н.А. Стручкова, И.В. Шмарова, И.А. Сперанского. – М. : Академия Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1977. – 308 с.
10. Богатирьев И. Г. Порівняльне кримінально-виконавче право : [навч. посіб.] / І.Г. Богатирьев, І.М. Копотун, М.С. Пузырьов ; за заг. ред. І.Г. Богатирьева. – К. : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – 140 с.
11. Пузырьов М.С. До вироблення моделі порівняльного аналізу виконання й відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, в Україні та зарубіжних країнах / М.С. Пузырьов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 186–190.
12. Житний О.О. Теоретичні засади досліджень кримінального права України у міжнародному вимірі (до проблеми визначення предмету, методу та меж) / О.О. Житний // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. – № 4(55). – С. 126–131.
13. Исправительно-трудовое право : [учеб.] / под ред. Н.А. Беляева, М.И. Федорова. – М. : Юридическая литература, 1971. – 416 с.
14. Советское исправительно-трудовое право : [учеб.] / под ред. Н.А. Стручкова, Ю.М. Ткачевского. – М. : Юридическая литература, 1983. – 352 с.
15. Тюремные системы буржуазных стран. Англия, Федеративная Республика Германия, Калифорния (США), Канада, Франция, Япония. Вып. 1 / под ред. А.М. Яковлева. – М., 1957. – 65 с.
16. Утевский Б.С. Советское исправительно-трудовое право: тюремная политика капиталистических государств : [учеб. пособ.] / Б.С. Утевский. – М., 1957. – 32 с.
17. Туманов Г.А. Реакционный характер тюремной политики и тюремования в капиталистических государствах : [лекц.] / Г.А. Туманов. – М. : Издательство Высшей школы Министерства охраны общественного порядка Российской Советской Федеративной Социалистической Республики, 1965. – 32 с.
18. Бельсон Я.М. Суд, прокуратура и тюрьмы в современном буржуазном государстве : [учеб. пособ.] / Я.М. Бельсон. – М. : НИИРЮ Высшей школы Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1972. – 50 с.
19. Крахмальник Л.Г. Единство и особенности исправительно-трудовых кодексов союзных республик : [учеб. пособ.] / Л.Г. Крахмальник. – Рязань : Издательство Рязанской высшей школы Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1974. – 115 с.
20. Крахмальник Л. Г. Исправительно-трудовые кодексы союзных республик : [учеб. пособ.] / Л.Г. Крахмальник. – Л. : НИИРЮ Высшего политического училища Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1976. – 160 с.
21. Крахмальник Л.Г. Кодификация исправительно-трудового законодательства / Л.Г. Крахмальник. – М. : Юридическая литература, 1978. – 200 с.
22. Крахмальник Л. Г. Кодификация исправительно-трудового законодательства. Сравнительно-правовое исследование : автореф. дисс. ... д. юрид. наук : спец. 12.715 «Уголовное право и уголовный процесс» / Л. Г. Крахмальник ; – М., 1973. – 30 с.
23. Крахмальник Л.Г. Единство и особенности исправительно-трудовых кодексов союзных республик : [учеб. пособ.] / Л.Г. Крахмальник. – Рязань : Издательство Рязанской высшей школы Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1974. – 115 с.
24. Сизый А.Ф. Совершенствование системы мер поощрений осужденных / А.Ф. Сизый // Проблемы совершенствования деятельности исправительно-трудовых учреждений : материалы Всесоюзной научно-практической конференции (24–26 сентября 1975 г.) ; Рязанская высшая школа, Всесоюзный научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик. – Рязань : НИИРЮ Рязанской высшей школы Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1976. – С. 532–536.
25. Бажанов О.И. Обсуждение пенитенциарных проблем на международном уровне : [учеб. пособ.] / О.И. Бажанов, Н.А. Стручков, И.Б. Ускова. – Рязань, 1977. – 66 с.
26. Стручков Н.А. Обсуждение пенитенциарных проблем на международном уровне : [лекц.] / Н.А. Стручков, И.Б. Викторова. – Рязань : Рязанская высшая школа Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1981. – 36 с.
27. Астемиров З.А. Современные пенитенциарные системы капиталистических государств : [учеб. пособ.] / З.А. Астемиров, Ю.В. Калинин, В.П. Шупилов. – Рязань : Рязанская высшая школа Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1977. – 125 с.
28. Решетников Ф.М. О некоторых проявлениях кризиса уголовной юстиции в современном буржуазном обществе / Ф.М. Решетников // Проблемы совершенствования советского законодательства. – 1981. – Вып. 19. – С. 230–241.

29. Решетников Ф.М. О попытках преодоления кризиса уголовной юстиции в современном буржуазном обществе / Ф.М. Решетников // Проблемы совершенствования советского законодательства. – 1981. – Вып. 21. – С. 192–205.
30. Шупилов В.П. Кризис тюремной политики современных буржуазных государств / В.П. Шупилов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1975. – № 22. – С. 126–137.
31. Зивс С.Л. Кризис буржуазной законности в современных империалистических государствах : автореф. дис. ... д. юрид. наук : спец. / С.Л. Зивс ; Всесоюзный институт юридических наук – М., 1961. – 33 с.
32. Чочев В.П. Кризис буржуазной законности: историко-теоретический аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / В.П. Чочев ; Ленинградский государственный университет имени А.А. Жданова. – Л., 1981. – 22 с.
33. Стручков Н.А. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах : [учеб. пособ.] / Н.А. Стручков, В.П. Шупилов. – М. : Издательство Академии Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1977. – Вып. I. – 64 с.
34. Стручков Н.А. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах (Англия, ФРГ) : [учеб. пособ.] / Н.А. Стручков, В.П. Шупилов ; под ред. проф. В.А. Владимиров. – М. : Издательство Академии Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1978. – Вып. II. – 88 с.
35. Стручков Н.А. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах (США, Япония) : [учеб. пособ.] / Н.А. Стручков, В.П. Шупилов ; под ред. проф. В.А. Владимиров. – М. : Издательство Академии Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1979. – Вып. III. – 88 с.
36. Стручков Н.А. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах (Италия, Швеция) : [учеб. пособ.] / Н.А. Стручков, В.П. Шупилов. – М. : Издательство Академии Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1980. – Вып. IV. – 80 с.
37. Зубков А.И. Разработка моделей уголовно-исполнительного законодательства и исправительно-трудовых учреждений / А.И. Зубков // Реализация гуманистических начал решений XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза и XIX Всесоюзной партийной конференции по совершенствованию правовой системы в сфере исполнения уголовно-правовых мер воздействия и исправления осужденных : материалы Всесоюзной научно-практической конференции (Рязань, 12–13 октября 1988 г.). – Рязань : Рязанская высшая школа Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1989. – С. 15–21.
38. Зубарев С.М. Правовое обеспечение реформы уголовно-исполнительной системы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С.М. Зубарев ; Академия управления Министерства внутренних дел России. – М., 1999. – 217 с.
39. Уголовно-исполнительная система. 130 лет / [авт. : М.Г. Детков и др. ; редкол. : С.Х. Шамсунов и др.]. – М. : Юриспруденция, 2009. – 301 с.
40. Быков А.В. Значение зарубежного опыта для совершенствования деятельности уголовно-исполнительной системы России / А.В. Быков // Актуальные вопросы образования и науки. – 2015. – № 3–4 (49–50). – С. 28–34.
41. Кун Т.С. Структура научных революций / Т.С. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
42. Яцишин М.М. Историко-правові засади кримінально-виконавчої політики України : [моногр.] / М.М. Яцишин. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – 440 с.